

УДК 343.13

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.6471063>

С.О. ГРИНЕНКО,

завідувач кафедри досудового розслідування та правового забезпечення оперативно-службової діяльності СБУ Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук, доцент, м. Харків, Україна; e-mail: s.o.grinenko@nlu.edu.ua;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6217-1161>

І.М. ЗЕЛЕНЬКА,

старший викладач кафедри досудового розслідування та правового забезпечення оперативно-службової діяльності СБУ Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна; e-mail: i.m.zelenska@nlu.edu.ua;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4150-1621>

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАНИСТЬ У ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

S.O. GRYNENKO,

Head, Chair of Pre-Trial Investigation and Legal Support of Operational and Service Activities of the SSU, Yaroslav Mudryi National Law University, Ph.D. in Law, Associate Professor, Kharkiv, Ukraine; e-mail: s.o.grinenko@nlu.edu.ua;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6217-1161>

I.M. ZELENSKA,

Senior Lecturer, Chair of Pre-Trial Investigation and Legal Support of Operational and Service Activities of the SSU, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine; e-mail: i.m.zelenska@nlu.edu.ua;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4150-1621>

FEATURES OF ENSURING THE RIGHT TO FREEDOM AND PERSONAL INVINCIBILITY IN THE ACTIVITIES OF AUTHORITIES OF CRIMINAL PROCEEDINGS IN THE CONDITIONS OF ARMED CONFLICT

АНОТАЦІЇ (ABSTRACTS), КЛЮЧОВІ СЛОВА (KEY WORDS)

Постановка проблеми. В умовах воєнного стану значно змінився процес здійснення кримінального провадження, законодавцем було прийнято низку нормативних актів, якими змінено процедуру притягнення особи до кримінальної відповідальності та введено норми, які носять правообмежувальний характер для громадян, в тому числі, обмежують право на свободу та особисту недоторканність. **Метою** статті є визначення особливостей забезпечення права на свободу та особисту недоторканність у діяльності правоохоронних органів в умовах збройного конфлікту. **Методологічну** основу статті становлять загально-філософські діалектичний, історичний і системний методи, логічні методи аналізу, синтезу, індукції та дедукції, а також формально юридичний і порівняльно-правовий методи, які в сукупності забезпечили розгляд особливостей забезпечення права на свободу та особисту недоторканність у діяльності правоохоронних органів в умовах збройного конфлікту. **Результатом** дослідження є висунення наступної тези "незважаючи на запровадження на всій території України воєнного стану, правоохоронні органи під час здійснення кримінального провадження мають дотримуватися законодавчих вимог і забезпечувати реалізацію громадянами своїх прав та свобод, за виключенням тих, які прямо обмежені нормативними актами". **Висновки.** Проаналізовані конкретні приклади обмежень права на свободу та особисту недоторканність, які можуть здійснюватися правоохоронними органами в умовах воєнного стану. Аналіз нормативних положень свідчить, що вони містять оцінні поняття і фактично неможливість здійснення вказаних дій визначається на розсуд відповідного представника правоохоронного органу.

Ключові слова: право на свободу та особисту недоторканність; воєнний стан; правообмежувальний характер; правоохоронні органи; обмеження прав та свобод; війна

Problem statement. In the conditions of martial law, the process of carrying out criminal proceedings changed significantly, the legislator adopted a number of normative acts, which changed the procedure for bringing a person to criminal responsibility and introduced norms that have a restrictive nature for citizens, including the right to freedom and personal integrity. The **purpose** of the article is to analyze the features of ensuring the right to freedom and personal integrity in the activities of law enforcement agencies in the conditions of an armed conflict. The **methodological** basis of the article is general-philosophical dialectical, historical, and systemic methods, logical methods of analysis, synthesis, induction, and deduction, as well as formal legal and comparative legal methods, which collectively provided consideration of the features of ensuring the right to freedom and personal integrity in the activities of law enforcement agencies in conditions of armed conflict. The **result** of the study is the proposition that despite the introduction of martial law throughout Ukraine, law enforcement agencies during criminal proceedings must comply with legislative requirements and ensure that citizens exercise their rights and freedoms, with the exception of those that are directly limited by the President of Ukraine in a specific regulatory act. At the same time, it is allowed to limit the rights and freedoms of a person within the framework of criminal proceedings. Of course, the restriction should not be interpreted by law enforcement agencies as a violation.

Conclusions. The article analyzes specific examples of restrictions on the right to freedom and personal integrity, which can be carried out by law enforcement agencies under martial law. The analysis of the normative provisions shows that they contain evaluative concepts and in fact the impossibility of carrying out the specified actions is determined at the discretion of the relevant representative of the law enforcement agency.

Key words: the right to freedom and personal integrity; martial law; law-restrictive character; law enforcement agencies; restriction of rights and freedoms; war

Постановка проблеми

24 лютого 2022 р. розпочався повномасштабний наступ військ росії на територію України і наша держава вимушена була постати перед новими викликами. Фактично вперше було запроваджено воєнний стан на всій території держави і всі зміни суспільного ладу та обмеження розповсюдилися всією територією України. В умовах воєнного стану значно змінився процес здійснення кримінального провадження – законодавцем було прийнято низку нормативних актів, якими змінено процедуру притягнення особи до кримінальної відповідальності та введено норми, які носять правообмежувальний характер для громадян. Частково зміни стосувалися процесу здійснення кримінального провадження, частково – процесуальних норм, що носять обмежувальний характер щодо прав та свобод особи в умовах воєнного стану. Мова йде про право вільного пересування, зокрема, в період дії комендантської години, право здійснювати відеозапис, залишати місце проживання без дозволу територіального центру комплектування та соціальної підтримки, право на працю, право на свободу та особисту недоторканність тощо. Отже, можна констатувати, що з введенням в Україні воєнного стану, обмеження прав і основних свобод людини відбувається щонайменше в двох напрямках – загальному – стосується кожного громадянина України, кримінальному процесуальному – стосується тих осіб, які

залучені до сфери кримінального провадження і в умовах воєнного стану на них покладаються додаткові обмеження.

Варто зазначити, що кримінальні процесуальні обмеження стосуються не тільки підозрюваних або обвинувачених осіб. Вони можуть рівною мірою стосуватися свідків, заявників, осіб, які ще не мають жодного процесуального статусу (імовірно підозрювані). Незважаючи на можливість обмеження прав та свобод людини в умовах воєнного стану, ці права та свободи мають все одно забезпечуватися правоохоронними органами. Тільки у виключних випадках правоохоронні органи можуть вдаватися до обмеження основоположних прав та свобод особи, в тому числі, права на свободу та особисту недоторканність.

Це питання набуває актуальності в умовах воєнного стану як особливого правового режиму, з яким Україна зіткнулася вперше у 2022 р. Слід зазначити, що у 2014 р. до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [1] було додано Розділ IX-1 "Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції" (Закон № 1631-VII від 12.08.2014 р.) [2], який став відповідною реакцією на початок військового вторгнення росії на територію України. У 2022 р. вказаний розділ було значним чином змінено законодавцем і "підлаштовано" під нові реалії –

повномасштабне вторгнення. Також було внесено зміни до інших розділів КПК України, якими суттєво обмежуються права та основоположні свободи людини, що планується дослідити в рамках цієї статті.

Права людини та збройні конфлікти стали предметом дослідження у роботі О.В. Сенаторової. Авторка розглянула основні риси і характерні відмінності обох галузей міжнародного права – міжнародного гуманітарного права і міжнародного права прав людини, сфери взаємного застосування їх норм під час збройних конфліктів та засоби контролю за їх дотриманням [3]. Забезпечення права на свободу та особисту недоторканність при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження стало в центрі уваги дисертаційного дослідження В.І. Мірковець [4]. Забезпечення прав людини у правоохоронній діяльності, в тому числі, права на свободу та особисту недоторканність, досліджувалося колективом авторів у навчальному посібнику [5]. На VIII (XXI) Львівському форумі кримінальної юстиції "Українська кримінальна юстиція в умовах війни" обговорювалися різні практичні питання, в тому числі, питання забезпечення прав та свобод особи у період воєнного стану [6]. Теоретичний і практичний аспекти обмеження прав і свобод людини в сучасних умовах аналізував колектив авторів на чолі із А.М. Мерник [7].

Водночас всі зазначені вище публікації датовані до повномасштабного вторгнення і стосувалися міжнародного права щодо регулювання збройних конфліктів, інших прикладів правового регулювання збройних конфліктів тощо. На теперішній час слід виділити наступні наукові праці, що були датовані після 24 лютого 2022 р. Так, окремо відзначимо ґрунтовну працю колективу авторів, в якій надано науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України: Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції чи заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України [8]. В. Михайленко здійснила дослідження проблемних питань участі підозрюваного, обвинуваченого у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану [9], а також проаналізувала еволюцію судової практики у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану щодо запобіжних заходів [10].

Не менш цікавий аспект означеної проблематики було досліджено І.В. Гловюк і В.А. Завтур, зокрема автори розглянули тенденції змін кримінальної юстиції в умовах війни та права людини [11]. Підсумовуючи, варто зазначити, що протягом пів року дії особливого правового режиму – воєнного стану, було опубліковано чимало наукових праць, що стосуються означеної проблематики. Водночас, таке питання як забезпечення права на свободу та особисту недоторканність у діяльності правоохоронних органів в умовах збройного конфлікту не ставало предметом окремого наукового дослідження. *Новизну* такого дослідження можна обґрунтувати тим, що більшість наукових праць із визначеного наукового напрямку, не стосувалися збройного конфлікту на території України, який було розпочато росією 24 лютого 2022 р.

Тому *метою* статті є визначення особливостей забезпечення права на свободу та особисту недоторканність у діяльності правоохоронних органів в умовах збройного конфлікту. *Завданнями* роботи є визначення змін кримінального процесуального законодавства, які відбулися із 24 лютого 2022 р.; обмежень прав та свобод особи в умовах воєнного стану; дій норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод під час воєнного стану; кримінальних процесуальних норм, які покликані забезпечувати право на свободу та особисту недоторканність у діяльності правоохоронних органів в умовах збройного конфлікту.

Зміни кримінального процесуального законодавства, які відбулися із 24 лютого 2022 р.

Слід розпочати з того, що сфера кримінального провадження – законодавство та сам порядок здійснення досудового розслідування та судового розгляду, зазнала суттєвих змін із початку повномасштабної війни. Із 24.02.2022 р. до КПК України було внесено 11 змін та доповнень, зокрема, Законами України № 2108-IX, № 2110-IX, № 2111-IX від 03.03.2022, № 2125-IX, № 2137-IX від 15.03.2022, № 2160-IX від 24.03.2022 та іншими. Так, було повністю змінено редакцію Розділу IX-1 КПК України "Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану", додано до нього нові статті. Також Кодекс було доповнено новим розділом – Розділ IX-2 "Особливості співробітництва з міжнародним кримінальним судом". Варто додати, що кількість точкових змін не видається можливим перерахувати в одній статті.

Це і зміни до порядку проведення слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій, до порядку застосування заходів забезпечення кримінального провадження і запобіжних заходів, до порядку затримання особи та інше. Науковці, аналізуючи зазначені зміни, констатують "присутність в них ознак застосування цифрових технологій, зокрема: у разі необхідності постановою слідчого, прокурора виготовляється в електронній формі з використанням кваліфікованого електронного підпису службової особи, яка прийняла відповідне процесуальне рішення, або створюється з використанням Інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування (ч.6 ст.110 КПК); слідчому, прокурору надано повноваження під час проведення обшуку долати системи логічного захисту, якщо особа, присутня при обшуку, відмовляється зняти (деактивувати) систему логічного захисту або обшук здійснюється за відсутності осіб (ч.6 ст.236 КПК); слідчому, прокурору надано повноваження під час проведення обшуку здійснювати пошук, виявлення та фіксацію комп'ютерних даних, що містяться в комп'ютерних системах або їх частинах, мобільних терміналах систем зв'язку тощо (ч.6 ст.236 КПК); можливість використання в суді показань, отриманих під час досудового розслідування, якщо хід і результати такого допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації (ч.4 ст.95 КПК); суд може ухвалити рішення про здійснення дистанційного судового провадження, навіть якщо обвинувачений проти цього заперечує (ч.2 ст.336 КПК); при проведенні обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи, якщо залучення понятих є об'єктивно неможливим або пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я, відповідні слідчі (розшукові) дії проводяться без залучення понятих. У такому разі хід і результати проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи в обов'язковому порядку фіксуються доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису (ч.1 ст.615 КПК); копії матеріалів кримінальних проваджень, досудове розслідування в яких здійснюється в умовах воєнного стану, в обов'язковому порядку зберігаються в електронній формі у дізнавача, слідчого чи прокурора (ч.14 ст.615 КПК) (перелічені вище норми введені в дію Законом України № 2201-IX від 14.04.2022)" [12, с.284].

Погодимось із автором, й додамо, що введення воєнного стану потягло за собою "оциф-

рування" кримінального провадження, введення діджитал технологій до сфери кримінального правосуддя. Такий негативний чинник як "воєнний стан" став поштовхом до трансформації кримінального процесу, закріплення на рівні законодавства цифрових технологій як невід'ємної частини кримінального правосуддя. Вбачається, що скасування такого особливого правового режиму не потягне за собою автоматичного скасування діджитал процесів, які наразі відбуваються у галузі кримінальної юстиції. Адже цифрові технології вже встигли зарекомендувати себе як такі, що можуть замінити застарілі процесуальні механізми, як наприклад, залучення понятих до участі у процесуальних діях було замінено на безперервний відеозапис. Не менш позитивним є закріплення норми про обов'язковість зберігання електронних копій матеріалів кримінальних проваджень та багато іншого.

Обмеження прав та свобод особи в умовах воєнного стану

Розглядаючи обмеження прав та свобод особи в умовах воєнного стану, слід звернути увагу на право, яке, на наше переконання, зазнало найбільших обмежень під час дії воєнного стану – право на свободу та особисту недоторканність. Слід зазначити, що в ст.29 Конституції України визначається, що "кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом..." [13]. Стаття 12 КПК України деталізує зазначене право в рамках кримінального провадження. Так, закріплено, що "під час кримінального провадження ніхто не може триматися під вартою, бути затриманим або обмеженим у здійсненні права на вільне пересування в інший спосіб через підозру або обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення інакше як на підставах та в порядку, передбачених КПК України" [1]. Фактично законодавець формулює положення, згідно з яким, зазначене право не є абсолютним і може бути обмежено у визначених законом випадках. Це випадки затримання особи, взяття її під варту або обмеження в праві на вільне пересування в інший спосіб.

Окрім наведених нормативних джерел, слід зазначити про закріплення цього права у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Так, цьому праву присвячено окрему

статтю – статтю 5 "Право на свободу та особисту недоторканність". Зокрема, міжнародним співтовариством було закріплено, що "кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом: законне ув'язнення особи після засудження її компетентним судом; законний арешт або затримання особи за невиконання законного припису суду або для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, встановленого законом; законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення, або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення..." та інші виключення [14].

Дія норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод під час воєнного стану

Вивчення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод дає підстави зробити посилання також на ст.15, де закріплено випадки відступу від зобов'язань під час надзвичайної ситуації. Зокрема, закріплено, що "під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом". При цьому такі підстави як війна або інша суспільна небезпека не можуть бути передумовою відступлення від зобов'язань тільки за статтею 2 Конвенції – право на життя і статтею 3 – заборона катування, статтею 4 – заборона рабства і примусової праці. Отже, відступ від зобов'язань за статтею 5 Конвенції можливий, що прямо передбачено у низці джерел – Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Конституції України, КПК України.

Вивчення нормативного матеріалу дозволяє стверджувати, що слід звернутися до п.5 ч.1 ст.5 Закону України "Про правовий режим воєнного стану", де зазначено, що "в указі Президента України про введення воєнного стану має зазначатися вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану із зазначенням строку дії цих обмежень, а також тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень" [15]. Так, звернення до Указу Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 р. "Про введення воєнного стану в Україні" дозволяє визначити, що "можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також вводяться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану..." [16]. Отже, можемо визначити, що відповідно до законодавства на період введення воєнного стану, право на свободу та особисту недоторканність не має зазнавати обмежень крім випадків, передбачених законом, які відповідають міжнародним зобов'язанням України.

жень, а також тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень" [15]. Так, звернення до Указу Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 р. "Про введення воєнного стану в Україні" дозволяє визначити, що "можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також вводяться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану..." [16]. Отже, можемо визначити, що відповідно до законодавства на період введення воєнного стану, право на свободу та особисту недоторканність не має зазнавати обмежень крім випадків, передбачених законом, які відповідають міжнародним зобов'язанням України.

Кримінальні процесуальні норми, які покликані забезпечувати право на свободу та особисту недоторканність у діяльності правоохоронних органів в умовах збройного конфлікту

Продовжуючи дослідження, перейдемо до конкретних норм кримінального процесуального законодавства, що регламентують забезпечення права на свободу та особисту недоторканність у діяльності правоохоронних органів в умовах збройного конфлікту. Перш за все зазначимо, що забезпечення права на свободу та особисту недоторканність в рамках кримінального провадження покладається на всі правоохоронні органи, що здійснюють досудове розслідування. Звернення до ст.216 КПК України, дає підстави стверджувати, що такими правоохоронними органами є Національна поліція, Служба безпеки України, Бюро економічної безпеки України, Державне бюро розслідувань, Національне антикорупційне бюро України. Цей перелік є вичерпним і не підлягає розширенню. Отже, забезпечення права на свободу та особисту недоторканність в кримінальному провадженні здійснюється визначеним переліком правоохоронних органів, які мають повноваження на здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень.

Щодо конкретних прикладів обмежень права на свободу та особисту недоторканність, які можуть здійснюватися правоохоронними органами в умовах воєнного стану, нами було проаналізовано КПК України і визначено насту-

пні зміни до статті 615 КПК України:

– екстраординарні повноваження керівника органу прокуратури щодо виконання функцій слідчого судді: у випадках відсутності об'єктивної можливості виконання слідчим суддею своїх повноважень, до осіб, які підозрюються у вчиненні вказаних видів злочинів, якщо затримка в обранні запобіжного заходу може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі особи, яка підозрюється у вчиненні такого злочину;

– екстраординарні повноваження уповноваженої службової особи: у випадках, коли є підстави для затримання особи без ухвали слідчого судді, суду, визначені статтею 208 КПК України, або виникли обґрунтовані обставини, які дають підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні злочину;

– закріплення Законом України № 2201-IX від 14.04.2022 екстраординарного строку затримання особи без ухвали слідчого судді, суду чи постанови керівника органу прокуратури під час дії воєнного стану, який не може перевищувати двохсот шістнадцяти годин з моменту затримання (Законом України № 2462-IX від 27.07.2022 дане положення змінено, імовірно з метою приведення у відповідність до Конституції України);

– екстраординарні повноваження керівника органу прокуратури щодо продовження строку дії ухвали слідчого судді про тримання під вартою чи постанови керівника органу прокуратури про тримання під вартою – він може бути продовжений до одного місяця керівником відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором;

– закріплення законодавцем екстраординарного повноваження керівника органу прокуратури щодо неодноразового продовження в межах строку досудового розслідування строку тримання особи під вартою;

– закріплення законодавцем автоматичного продовження запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою до вирішення відповідного питання у підготовчому судовому засіданні (але не більше ніж на два місяці) у випадках, коли неможливо провести підготовче судове засідання;

– закріплення законодавцем автоматичного продовження запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою до вирішення відповідного питання судом (але не більше ніж на два місяці)

у випадках закінчення строку дії ухвали суду про тримання під вартою та неможливості розгляду судом питання про продовження строку тримання під вартою в установленому КПК України;

– збільшення Законом України № 2137-IX від 15.03.2022 строку для вручення письмового повідомлення про підозру затриманій особі до сімдесяти двох годин в умовах воєнного стану. У разі якщо особі не вручено повідомлення про підозру упродовж сімдесяти двох годин з моменту її затримання, така особа підлягає негайному звільненню (Законом України № 2462-IX від 27.07.2022 дане положення також змінено – встановлено строк сорок вісім годин) [1].

Окрім наведеного, інші законодавчі норми також містять в собі приклади обмеження права на свободу та особисту недоторканність. Водночас, враховуючи обсяг дослідження, вимушені залишити їх аналіз для подальших наукових пошуків.

Не дивлячись на законодавчий дозвіл на обмеження права на свободу та особисту недоторканність особи у кримінальному провадженні, правоохоронні органи мають суворо дотримуватися нормативних приписів і не зловживати своїми повноваженнями щодо втручання в реалізацію цих прав та свобод. Умови і підстави такого обмеження у мирний час детально досліджувалися в наукових працях раніше. Наразі в умовах воєнного стану підставами застосування обмежень права на свободу та особисту недоторканність особи, законодавець визначає випадки відсутності об'єктивної можливості виконання слідчим суддею своїх повноважень, випадки коли відсутня об'єктивна можливість подальшого проведення досудового розслідування, випадки, коли неможливо провести підготовче судове засідання; випадки закінчення строку дії ухвали суду про тримання під вартою та неможливості розгляду судом питання про продовження строку тримання під вартою. Аналіз цитованих положень свідчить, що вони містять оцінні поняття і фактична неможливість здійснення вказаних дій визначається на розсуд відповідного представника правоохоронного органу.

У міжнародних документах, згоду на які надано Верховною Радою України, право на свободу та особисту недоторканність передбачено, зокрема, у ст.5 Конвенції про захист прав людини та основних свобод та ст.9 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [14; 20].

В цих документах зазначені права не є абсолютними і ними ж допускається відступ держав-

учасниць від своїх зобов'язань в цій частині під час надзвичайного становища в державі, при якому життя нації перебуває під загрозою. У зв'язку з воєнною агресією росії Україна неодноразово направляла відповідні повідомлення про відступ від окремих зобов'язань (у тому числі передбачених ст.5 Конвенції) у 2015, 2016, 2019, 2021, 2022 роках, про що є відповідні записи на сайті Ради Європи [21].

У той же час, Конституція України у ст.64 прямо вказує на те, що права і свободи, передбачені, зокрема, статтею 29 Конституції, не можуть бути обмежені навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Значимо, що ст.29 Конституції України містить правила частково більш жорсткі (зокрема щодо строків, які пов'язані з обмеженнями права на свободу та недоторканість), ніж міжнародні правові акти. Тому навіть при тимчасовому відступі від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, законодавство України має відповідати найвищому внутрішньому стандарту – Конституції України. Розуміння цього ми можемо бачити на прикладі змін, внесених протягом березня - серпня 2022 року до статі 615 КПК України, які стосувались строків затримання особи без ухвали слідчого судді – незважаючи на відступ від зазначених вище зобов'язань, законодавець спочатку встановив більш тривалі строки затримання, ніж встановлені Конституцією, але був змушений повернутися в межі правового поля.

Разом із тим, незважаючи на розуміння важливості гарантій права на свободу та особисту недоторканість на рівні законодавця, на місцях практика нерідко допускає випадки фактичного затримання і тримання під вартою осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, без дотримання встановлених законом процедур і строків. Можна припустити, що одним з мотивів таких дій є бажання правоохоронців знайти важливі джерела доказів та забезпечити невідворотність кримінального покарання для злочинця. Але, у перспективі (яка сягає часів після завершення війни в Україні) таке істотне порушення прав і свобод людини може зіграти злий жарт – будучи оскарженим, потягне визнання доказів недопустимими і виправдання особи, яка реально вчинила тяжкі злочини, через процесуальні порушення. Отже у підсумку досягнення зазначеної мети може бути унеможливленим. А якщо така практика набуде характеру прецеденту, то і ви-

правдання можуть стати масовими.

Висновки

1. Питання щодо забезпечення права на свободу та особисту недоторканість у діяльності правоохоронних органів в умовах збройного конфлікту, на наше переконання, має зводитися до наступної тези: незважаючи на запровадження на всій території України воєнного стану, правоохоронні органи під час здійснення кримінального провадження мають дотримуватися законодавчих вимог і забезпечувати реалізацію громадянами своїх прав та свобод, за виключенням тих, які прямо обмежені Президентом України у визначеному нормативному акті. Водночас, в рамках кримінального провадження дозволяється обмеження прав та свобод особи. Безумовно, обмеження не має тлумачитися правоохоронними органами як порушення. Тобто одна справа – здійснювати кримінальні процесуальні дії, які певним чином обмежують право особи на свободу та особисту недоторканість у межах, які визначені законом; інша справа – здійснювати кримінальні процесуальні дії, які порушують право свободи та особисту недоторканість усупереч нормам законодавства. Порушення цього права тягне за собою відповідальність відповідних представників правоохоронних органів і відповідно до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод "кожен, хто є потерпілим від арешту або затримання, здійсненого всупереч положенням цієї статті, має забезпечене правовою санкцією право на відшкодування" (п.5 ч.5). Враховуючи зазначене, варто застерегти співробітників правоохоронних органів від порушень права на свободу та недоторканість задля «благих намірів», у тому числі через невірне розуміння правових наслідків заяв уповноважених органів України про відступ від певних міжнародних зобов'язань у цій сфері.

2. Висвітлені нами конкретні приклади обмежень права на свободу та особисту недоторканість можуть здійснюватися правоохоронними органами в умовах воєнного стану. Аналіз нормативних положень свідчить, що вони містять оцінні поняття і фактично неможливість здійснення вказаних дій визначається на розсуд відповідного представника правоохоронного органу. Також було ретельно проаналізовано і співставлено норми Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, КПК України, Указу Президента України "Про введення воєнного стану в Україні" від 24.02.2022 р.

№ 64/2022. На основі цього визначено, що відповідно до національного законодавства на період введення воєнного стану, право на свободу та особисту недоторканність не має зазнавати обмежень. Водночас відповідно до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, дозволено відступлення від зобов'язань щодо забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час війни або іншої сус-

пільної небезпеки, яка загрожує життю нації.

Конфлікт інтересів

На переконання авторів, конфлікт інтересів відсутній.

Вираз вдячності

Дослідження проведено за ініціативою авторів і не отримало будь-якого фінансування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 28.07.2022).
2. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення анти-терористичної операції: Закон України від 12.08.2014 № 1631-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 39. Ст. 2008. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1631-18#Text> (дата звернення 28.07.2022).
3. Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти: навчальний посібник. Київ, 2018. 208 с.
4. Мірковець В. І. Забезпечення права на свободу та особисту недоторканність при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2021. 218 с. http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/18802/1/Дис_Мірковець.pdf
5. Забезпечення прав людини у правоохоронній діяльності: навч. посібник / кол. авт.; за ред. д. ю. н., доц. В. О. Боняк. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2018. 260 с.
6. Регламент / Українська кримінальна юстиція в умовах війни: VIII (XXI) Львівський форум кримінальної юстиції (м. Львів, 09–11.06.2022 р.). https://www.osce.org/files/f/documents/0/0/519546_1.pdf (дата звернення 28.07.2022).
7. Мерник А. М., Кузьміна В. О., Бурлаков В. М. Обмеження прав і свобод людини в сучасних умовах: теоретичний і практичний аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 42–46. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-2/9> (дата звернення 28.07.2022).
8. Гловюк І., Тетерятник Г., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції чи заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України (станом на 25 березня 2022 року). Львів-Одеса-Дніпро: ОДУВС, 2022. 48 с.
<http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/bitstream/123456789/2795/1/Тетерятник.pdf>
9. Михайленко В. Деякі проблемні питання участі підозрюваного, обвинуваченого у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану. *Кримінально-правові, кримінологічні, кримінально-процесуальні та криміналістичні проблеми протидії злочинності в умовах воєнного стану: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції*. Київ-Львів-Дніпро, (20 квітня 2022 року) / ЛДУВС. С. 74–77. <https://duvs.edu.ua/wp-content/uploads/2022/06/Збірник-20.04.2022.pdf>
10. Михайленко В. Еволюція судової практики у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану: запобіжні заходи. *Юридична Газета online*. 03.05.2022. <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/evolyuciya-sudovoyi-praktiki-u-kriminalnomu-provadhenni-v-umovah-voennogo-stanu-zapobizhni-zahodi.html> (дата звернення 28.07.2022).
11. Гловюк І. В., Завтур В. А. Тенденції змін кримінальної юстиції в умовах війни та права людини. С. 1123–1129. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-139> (дата звернення: 28.07.2022).
12. Демура М. І. До питання про цифрову трансформацію кримінального процесу України. *Глобалізаційні виклики: урядування майбутнього*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., (м. Київ, 7–8 черв. 2022 р.). / за заг. ред. Л. Г. Комахи. Київ: ННІ ПУДС КНУ імені Тараса Шевченка, 2022. С. 284–285. <https://ipacs.knu.ua/pages/dop/316/files/dbca2488-6b24-4608-9db6-0931798c158b.pdf>
13. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text> (дата звернення: 28.07.2022).
14. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. 04.11.1950.
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n30 (дата звернення: 28.07.2022).

15. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 28.07.2022).
16. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 28.07.2022).
17. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України "Про електронні комунікації" щодо підвищення ефективності досудового розслідування "за гарячими слідами" та протидії кібератакам: Закон України від 15.03.2022 № 2137-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. № 33. Ст. 1734. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-20/ed20220423#n78> (дата звернення: 28.07.2022).
18. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: Закон України від 14.04.2022 № 2201-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. № 37. Ст. 1979. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text> (дата звернення: 28.07.2022).
19. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану: Закон України від 27.07.2022 № 2462-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2462-20#Text> (дата звернення: 28.07.2022).
20. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, прийнятий 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 28.07.2022).
21. Reservations and Declarations for Treaty No.005 - Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (ETS No. 005). <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=declarations-by-treaty&numSte=005&codeNature=0> (дата звернення: 28.07.2022).

REFERENCES

1. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine]. *Zakon Ukrainy* (13.04.2012 No. 4651-6). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*, 2013, (9–13), 88. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (in Ukr.).
2. *Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy shchodo osoblyvoho rezhymu dosudovoho rozsliduvannia v umovakh voiennoho, nadzvychainoho stanu abo u raioni provedennia antyterrorystychnoi operatsii* [On amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine regarding the special regime of pretrial investigation in conditions of war, state of emergency or in the area of anti-terrorist operation]. *Zakon Ukrainy* (12.08.2014 No. 1631-7). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*, (39), 2008. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1631-18#Text> (in Ukr.).
3. Senatorova, O. V. (2018) *Prava liudyny i zbroini konflikty: navchalnyi posibnyk* [Human rights and armed conflicts]. Kyiv (in Ukr.).
4. Mirkovets, V. I. (2021) *Zabezpechennia prava na svobodu ta osobystu nedotorkanist pry zastosuvanni zakhodiv zabezpechennia kryminalnoho provadzhennia* [Ensuring the right to freedom and personal integrity when applying measures to ensure criminal proceedings]. Candidate's thesis. (12.00.09.). Kyiv. http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/18802/1/Дис_Мірковець.pdf (in Ukr.).
5. Boniak, V. O. (Red.). (2018). *Zabezpechennia prav liudyny u pravoohoronni diialnosti* [Ensuring human rights in law enforcement activities]. *Navch. posibnyk*. Dnipro: Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav; Lira LTD (in Ukr.).
6. *Reglament* [Regulations] / *Ukrayinska kryminalna yustytsiya v umovakh viyny: VIII (XXI) Lvivskyy forum kryminalnoyi yustytsiyi* (m. Lviv, 09–11.06.2022 r.). https://www.osce.org/files/f/documents/0/0/519546_1.pdf (in Ukr.).
7. Mernyk, A., Kuzmina, V., & Burlakov, V. (2020). *Obmezhenia prav i svobod liudyny v suchasnykh umovakh: teoretychni i praktychni aspekty* [Limitation of human rights and freedoms in modern conditions: theoretical and practical aspects]. *Yurydychni naukovyi elektronnyi zhurnal*, (2). <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-2/9> (in Ukr.).
8. Hloviuk, I., Teteriatnyk, H., Rohalska, V., & Zavtur, V. (2022). *Osoblyvyy rezhym dosudovoho rozsliduvannia, sudovoho roz'hlyadu v umovakh voyennoho, nadzvychaynoho stanu abo u raioni provedennia antyterrorystychnoi operatsiyi chy zakhodiv iz zabezpechennia natsionalnoyi bezpeky i oborony, vidsichi i strymuvannia zbroynoyi ahresiyi Rosiyskoyi Federatsiyi ta/abo inshykh derzhav proty Ukrainy: naukovo-praktychnyy komentar Rozdilu IX-1 Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy (stanom na 25 bereznya 2022 roku)*. [Special regime of pre-trial investigation, trial in conditions of martial law, state of emergency or in the area of anti-terrorist operation or measures to ensure national security and defense, repel and deter armed aggression of the Russian Federation and/or other states

- against Ukraine: scientific and practical commentary on Section IX-1 of the Criminal Procedure Code of Ukraine (as of March 25, 2022). Lviv-Odesa-Dnipro: ODUVS. <http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/bitstream/123456789/2795/1/Терерятник.pdf> (in Ukr.).
9. Mykhailenko, V. (2022). Deiaki problemni pytannia uchasti pidozriuvanoho, obvynuvachenoho u kryminalnomu provadzhenni v umovakh voiennoho stanu [Some problematic issues of the participation of a suspect accused in criminal proceedings under martial law]. *Kryminalno-pravovi, kryminolohichni, kryminalno-protseualni ta kryminalistychni problemy protydii zlochynnosti v umovakh voiennoho stanu: materialy Vseukrainska naukovo-praktychna konferentsiia.* (s. 74–77). LDUVS <https://lduvs.edu.ua/wp-content/uploads/2022/06/Збірник-20.04.2022.pdf> (in Ukr.).
 10. Mykhailenko, V. (2022). Evoliutsiia sudovoi praktyky u kryminalnomu provadzhenni v umovakh voiennoho stanu: zapobizhni zakhody [Criminal-legal, criminological, criminal-procedural and criminological problems of combating crime under martial law]. *Yurydychna Hazeta online.* <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/evolyuciya-sudovoyi-praktiki-u-kryminalnomu-provadzhenni-v-umovah-voennogo-stanu-zapobizhni-zahodi.html> (in Ukr.).
 11. Hloviuk, I., & Zavtur, V. (2022). *Tendentsii zmin kryminalnoi yustytzii v umovakh viiny ta prava liudyny* [Trends of changes in criminal justice in the conditions of war and human rights]. (s. 1123–1129). <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-139> (in Ukr.).
 12. Demura, M. I. (2022). Do pytannia pro tsyfrovu transformatsiiu kryminalnoho protsesu Ukrainy [To the question of the digital transformation of the criminal process of Ukraine]. *Hlobalizatsiini vyklyky: uriaduvannia maibutnoho: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii.* (m. Kyiv, 07–08.06.2022). Kyiv: NNI PUDS KNU imeni Tarasa Shevchenka (s. 284–285). <https://ipacs.knu.ua/pages/dop/316/files/dbca2488-6b24-4608-9db6-0931798c158b.pdf> (in Ukr.).
 13. *Konstytutsiia Ukrainy* [Constitution of Ukraine]. Zakon Ukrayiny (28.06.1996 No. 254k/96-VR). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text> (in Ukr.).
 14. *Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod* [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]. (04.06.1996). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n30 (in Ukr.).
 15. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu [On the legal regime of martial law]: Zakon Ukrainy (12.05.2015 No. 389-8). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny,* (28), 250. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (in Ukr.).
 16. *Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini* [On the introduction of martial law in Ukraine]. Ukaz Prezydenta Ukrainy (24.02.2022 No. 64/2022). <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (in Ukr.).
 17. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho protseualnoho kodeksu Ukrainy ta Zakonu Ukrainy "Pro elektronni komunikatsii" shchodo pidvyshchennia efektyvnosti dosudovoho rozsliduvannia "za hariachymy slidamy" ta protydii kiberatakam [On making changes to the Criminal Procedure Code of Ukraine and the Law of Ukraine "On Electronic Communications" regarding increasing the effectiveness of pre-trial investigation "on hot tracks" and countering cyberattacks]. Zakon Ukrainy (15.03.2022 No. 2137-9). *Ofitsiynny visnyk Ukrayiny,* (33), 1734. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-20/ed20220423#n78> (in Ukr.).
 18. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho protseualnoho kodeksu Ukrainy shchodo udoskonalennia poriadku zdiisnennia kryminalnoho provadzhennia v umovakh voiennoho stanu [On the introduction of amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine regarding the improvement of the procedure for carrying out criminal proceedings under martial law]. Zakon Ukrainy (14.04.2022 No. 2201-9). *Ofitsiynny visnyk Ukrayiny,* (37), 1979. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text> (in Ukr.).
 19. *Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho protseualnoho kodeksu Ukrainy shchodo udoskonalennia okremykh polozhen dosudovoho rozsliduvannia v umovakh voiennoho stanu* [On amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine regarding the improvement of certain provisions of pre-trial investigation under martial law]. Zakon Ukrainy (27.07.2022 No. 2462-9). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2462-20#Text> (in Ukr.).
 20. *Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava* [International Covenant on Civil and Political Rights]. (16.12.1966 roku, Heneralna Asambleia OON). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (in Ukr.).
 21. Reservations and Declarations for Treaty No.005 - Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (ETS No. 005). <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=declarations-by-treaty&numSte=005&codeNature=0>

Published in:

Форум права: 73 pp. 29–39 (2).

Related identifiers:

10.5281/zenodo.6471063

http://forumprava.pp.ua/files/029-039-2022-2-FP-Grynenko.Zelenska_5.pdfhttp://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2022_2_5.pdf**License (for files):**[Creative Commons Attribution 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)**Received:** 29.07.2022**Accepted:** 18.08.2022**Published:** 29.08.2022**Available online:** 29.08.2022**Cite as:**

Гриненко, С. О., Зеленська, І. М. (2022). Особливості забезпечення права на свободу та особисту недоторканність у діяльності правоохоронних органів в умовах збройного конфлікту. *Форум Права*, 73(2), 29–39. <http://doi.org/10.5281/zenodo.6471063>

Grynenko, S. O., & Zelenska, I. M. (2022). Osoblyvosti zabezpechennya prava na svobodu ta osobystu nedotorkannist u diyalnosti pravookhoronnykh orhaniv v umovakh zbroynoho konfliktu [Features of Ensuring the Right to Freedom and Personal Invincibility in the Activities of Authorities of Criminal Proceedings in the Conditions of Armed Conflict]. *Forum Prava*, 73(2), 29–39. <http://doi.org/10.5281/zenodo.6471063>